

УДК 821.161.2:572:159.923.2:004.031.4

Малиновський Артур Тимофійович,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри загального та слов'янського літературознавства, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, вул. Французький бульвар 24/26, Одеса, 65044, Україна; e-mail: malinowski_artur@ukr.net; ORCID:<https://orcid.org/0000-0001-5687-6413>

РОЛЬ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В ОСВОЄННІ АНТРОПОЛОГІЧНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Анотація. У статті йдеться про один із «харківських» текстів Г. Ф. Квітки-Основ'яненка «Татарские набеги». Розглянуто актуальну з точки зору національної ідентичності, становлення української державності проблему фронтиру як виразного втілення етнокультурного, геополітичного, територіального пограниччя. **Мета дослідження** – з'ясувати механізм сполучення категорії історичної пам'яті з реконструюванням фронтиру, міжнаціонального прикордоння та етнокультурної розмаїтості слобожанського регіону. **Методологія дослідження** пов'язана з обґрунтуванням поняття фронтирного тексту як крос-культурного утворення на помежів'ї антропології, геопоетики, постколоніальної теорії та ін. При цьому фронтір постає надто рухливою категорією, пов'язаною із просуванням углиб степу, освоєнням Дикого поля, перетворенням стихійних поселень на цивілізаційні оази.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше простежено зв'язок між просторовим пограниччям і текстовою структурою, зроблено висновок про можливість категоризації так званого тексту фронтирного типу.

Такий тип кореляції між об'єктним і суб'єктним планами створює особливе напруження, своєрідне «мерехтіння» кордонів, зону відчутної сенситивності, яку читач пізнає крізь призму історичної пам'яті, зафіксованих в усній або писемній традиціях національних наративах.

Зосереджено увагу на кшталтуванні кордонів Слобожанщини як поліетнічного регіону України, якому притаманні ознаки культурної відкритості, семантичної продуктивності, діалогічності.

Наголошено на важливості номадизму як специфічного концепту етнокультурного пограниччя та потужного євразійського чинника української історії. Простежено вплив кочівницького національно-етнічного компоненту на становлення української ментальності, з'ясовано механізми перетину кордонів як надзвичайно продуктивних з точки зору державотворення культурних акцій. Уведено поняття культурного тигля як культурної та етнічної мішанини, відтвореної в межах художності першої половини XIX століття.

Висновки. Проблему фронтиру розглянуто в інтердисциплінарній площині, отже, людина лімінального типу або певний хронологічний проміжок, відрізок життя розкриваються повніше під кутом зору національної психології, історії, соціокультурних обставин.

Ключові слова: етнокультурний, ідентичність, номадизм, пограниччя, регіон, фронтір.

У сьогоdnішніх умовах дистанційне навчання набуває все більшої популярності у зв'язку з широкими можливостями використання відео-контенту, електронних підручників і навчальних посібників. Традиційна літературознавча проблематика потребує виваженого підходу до форм і способів її презентації за допомогою медіа. Особливо це стосується художньої антропології, що передбачає не лише чинник демонстрації, показу, але й глибинного освоєння творів мистецтва на рівні читацької рецепції, вироблення естетичних смаків і под.

Постановка проблеми. Актуальним на сьогодні є вивчення механізмів і принципів утілення лімології, психології пограниччя, культурного помежів'я в літературному тексті. Цей антропологічний аспект безпосередньо відбивається в структурі надто знакового з

точки зору регіональної географії тексту Г. Квітки-Основ'яненка. Передовсім ідеться про обрання форми репрезентації національної минувшини, яка частково збігається з предметом зображення, побутуванням історичного матеріалу в свідомості нащадків. Повість «Татарские набеги» супроводжується жанровим автокоментарем – «видержки из памяти», що вказує на відносно вільний порядок розташування описів подій, компіляційне поєднання в межах нової цілості фрагментів власних творів і більшу відкритість до читача, намагання спільними зусиллями відновити в пам'яті трагічний перебіг історії. Категорія пам'яті в «Татарских набегах» актуалізує вплив історії на сучасність і, незважаючи на деяку аморфність, мозаїчність структури твору, націлена на віднайдення, вилучення з архіву минулого граничних ліній і кордонів, між якими, власне, вирували бурхливі події модерної української історії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному квітковознавстві практично відсутні розвідки про повість «Татарские набеги». Однак, ретельно розроблені теоретичні концепції геопоетики, регіональної географії, фронтірної ідентичності, міського тексту дозволяють нам проаналізувати цей текст у міждисциплінарній площині, побачити в ньому перехрещення різних дискурсів.

Привертають увагу дослідження Слобожанщини як культурного і цивілізаційного форпосту України, в якому зустрілися різні національні традиції та ідентичності. Саме такій візії харківського регіону як території етнокультурного пограниччя сприяють концепції Ю. Барабаша (2020), Г. Біндер (2011), О. Титар, В. Маслійчука (2017) та ін. Дослідники послуговуються категоріями лімологічного аналізу, фронтірної ідентичності: зіткнення, схрещення, регіональний мультикультуралізм, культурний трансфер. Ці поняття сприяють розумінню повісті Г. Квітки-Основ'яненка як тексту фронтірного типу. Його інтерпретація не обходиться без постколоніальних студій, дослідження тропів колоніального мовлення, імагологічних проєкцій, достеменно розроблених українськими і зарубіжними

літературознавцями Т. Гундоровою (2020), Д. Колодзейчик (2010), О. Кіклевичем (2020) та ін. Екскурси в постколоніальну теорію увиразнюють звучання строкатого культурного тигля, дещо іронічно відтвореного Квіткою.

Мета дослідження – з'ясувати механізм сполучення категорії історичної пам'яті з реконструюванням фронтиру, міжнаціонального прикордоння та етнокультурної розмаїтості слобожанського регіону. Доцільним є введення в науковий обіг поняття фронтирного тексту як крос-культурного утворення на помежів'ї антропології, геопоетики, постколоніальної теорії та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. У повісті «Татарские набеги» відтворено геополітичне зіткнення, подієвий план організовано за принципом відвойовування фронтирів, показу анексії та захисту, оборони меж обжитого краю.

Кримські татари почували себе господарями дикого степу, мали в ньому свої тимчасові поселення, здійснювали людоловські набіги, грабували, вбивали, вивозили ясир, себто полонених для продажу в Османській імперії або рабської експлуатації в Кримському ханаті. З метою протистояння свавілля кочовиків переселенці з України споруджували власні укріплення між слободами і згодом заснували козацьке кінне військо вздовж усієї прикордонної смуги.

В історико-етнографічному нарисі «О слободских полках» Квітка дає докладний опис складу цих новоутворених полків, торкається питання етнічної строкатості поселян, ретельно виписує номенклатуру козацької старшини, розділення родин у залежності від їхнього службового статусу у війську. Підкреслюється основна функція утворених із поселенців полків – «защищали границы нового своего отечества», «с единогодушием удержали избранный ими край за собою».

Таким чином, Дике поле явилось тим фундаментом, на якому витворювалася нова українська ідентичність, у помежів'ї цивілізації і детериторіалізованого простору кочів'я формувався національний характер.

І. Лисяк-Рудницький, простежуючи ментальний вплив євразійського кочового компоненту, слушно зауважує: «Українською людиною пограниччя був козак, що в 16–17 століттях став репрезентативним типом свого народу» [6, с. 5].

Пасіонарність цього типу в його потужній націєтворчій силі, проникненні в інші регіони України, «організація, що спонтанно виросла на пограниччі, почала ступнево відігравати щораз важливішу роль у житті осілого запілля», відбувалося масове покозачення майже всіх верств населення. Цьому руху відповідала ресемантизація, перенесення назви «Україна» з пограничних зон на запілля, отже, можна висновувати про новий етап українського державотворення [6, с. 6].

М. Грушевський вбачав у розселенні на східному пограниччі рушійний фактор української історії, яка живиться пасіонарною зустріччю етносів, культивуванням фронтиру як передумовою народження селянського осілого антропологічного типу. «Енергія соціальної і політичної боротьби заривається в степовий переліг московського пограниччя, кривава війна переходить в епопею здобутків українського плуга» [2, с. 141].

Промовисто описує колізію меча і плуга Квітка в зіткненнях мирної праці орача із стихійною дикою силою татар, яких могла налякати лише зброя. Тактика козаків-поселенців була скерована на витіснення кочовиків з осілих територій, попередження їхніх наступів і облаштування нових укріплень. Просування вглиб степу, до граничної смуги таїло найбільшу небезпеку, набуваючи почасти ознак міфологічного перетину кордону та ініціації, стаючи простором смерті. Такою віддаленою була Барвінкова Стінка, «граница», «самая Орда», «куда ворон и костей наших не заносил», натомість «оттуда много приносил христианских».

Проте всередині поселень було не менш небезпечно, оскільки напади були хаотичними, непередбачуваними, раптовими. «Довольно было одного слова «Орда!» – и все цепенело, все мертвело от страха, и не смел никто защищаться или избегать беды... Вскакали татары в

улицы, гикают, скачут... вскакивают в избы, забирают, что можно, лошадей, скот сгоняют в одно место, ловят людей» [4, с. 526–527]. Відтворюючи масштаби страху від істерії татарських наскоків, Квітка використовує власні «малоросійські анекдоти» про братів, які сховалися на печі, під мостом і на груші, а згодом, внаслідок своєї недолугості, видали себе.

Подібно до історії з братом, який намагався сховати від татар батькову скриньку, за принципом кумулятивного нанизування будується комічна історія про скарб Тимоша Телембаха та його дружини Пріськи, які через обдурювання один одного втратили своє багатство. Очевидно, анекдотична фабулярність із притаманною їй оказіональністю дозволяла більш рельєфно показати наслідки набігів зсередини, у побутовому переломленні.

Присутність цих вставок у цілком історичній оповіді диктується, щонайменше, спробами письменника, з одного боку, оживити минуле, психологізувати його подробицями емоційного сприйняття небезпеки, а з іншого, – униканням відповідальності за достовірність викладеного з позицій не свідка подій, а радше транслятора квазіісторичних наративів, посередника між читацькою аудиторією та історією як архівуванням звичаєвих норм, приватного життя та ін. Найголовніше, ця жанрова настанова максимально наближає читача до сприйняття подієвого плану в ситуації розказування, імпровізованого відтворення минулого *тут і зараз*, саме в цей момент комунікації.

Загострене відчуття фронтиру як гіперболізація страху і небезпеки від кочовиків подається саме в анекдотичній формі, що в ній оголюються межі об'єкту оповіді і ситуації розказування, словесної імпровізації, читач нібито опиняється в самій гущині подій. Постійне очікування біди призводить до того, що неподалік Харкова сотник сприймає завивання вітру в порожній бочці за гарматну стрілянину.

Комізм сцени підсилюється тим, що слідом за нагнітанням страху і урочистим виступом сотника перед народом наступає його

самовикриття, висвітлення в карикатурному світлі. Схожий епізод з генерал-губернатором, яким страх оволодіває настільки, що нечітко прочитане донесення з плутаниною слів «покушение» та «покушанье» посіяло суцільну паніку, яка розростається в чутках і плітках, виливаючись в гротескную картину мобілізації.

Розвінчання недолугості місцевої влади, для якої фізіологічні потреби дорожчі власної безпеки і яка стурбована не так загрозою татарського нападу, як порушенням звичайного життєвого церемоніалу, подається в контексті інших глузливих історій побутового характеру.

Отримавши з білгородської губернії наказ, харківський полковник сподівається на чергові царські привілеї і тому влаштовує урочистий церемоніал розкриття пакету, в якому виявився простий бюрократичний папірець. Ідеться про особливий статус Слобожанщини, звільненої від оброків і мита на продаж вина за віддану службу престолу.

У нарисі «О слободских полках» знаходимо підрозділ «Милости царей к слободским полкам», де містяться авторські коментарі з розлогим цитуванням царських грамот і наказів про даровані козацькій старшині привілеї. Натомість слобожани повинні були захищати прикордоння від татар і відкидати міжусобну ворожнечу з боку гетьманських військ.

В оповіді фіксується зміцнення козацького війська, паралельне агресії кочовиків: «Чем сильне татары видели сопротивление в местах, до того почитаемых ими собственными, тем упорнее, сильнейшими партиями нападали на новый край. Уже не набеги, но вторжения сделались...» [4, с. 557].

Сила спротиву навалі залежала від консолідації сусідніх етносів та єдності дій прикордонних військ. При цьому створюється ситуація неоднорідного змішання етносів у міжнаціональному плавильному казані.

Слобідські полки солідаризуються з росіянами і не знаходять спільної мови з «боговідступниками» «малоросіянами», які прагнули

перетягнути слобожан на бік гетьмана. Асиметрична модель міжетнічних відносин насправді виявляється інтегрованою єдністю зі стертими рисами відмінності, вона найбільш пасувала імперській ідентичності, яка не визнавала ані національної мови, ані територіальної автономії.

Рамки цієї мозаїчної ідентичності визначають самі слобожани: «Вы говорите, что то москали, а мы казаки, малороссияне, другой язык. Нет, не так. Слушайте: в семье есть Иван, Роман, Никита, разное зовутся, а все дети одной семьи: тот говорит протяжно, другой скоро, тот пришепечивает, но это не мешает, все его слушают, не корят и не насмеются один над другим. Так и мы с вами: дети одной матери; бросьте дурачество, возьмитесь за ум, отстаньте; а не то мы, хоть и меньшие вам братья, а примемся вас учить, так тогда держитесь!...» [4, с. 561].

Передумови подібного змішання криються в характері колонізації краю українцями, поляками, т. зв. «черкасами» та іншими «чужоземними» народами, які зазнали уніфікації внаслідок покозачення. Та сліди принесеної з Правобережної, Лівобережної України та Польщі культури нікуди не поділися. Про початок цього процесу Квітка сповіщає в спостереженнях над життям слобідських полків.

Ясна річ, змішання етносів набувало ознак стихійності і мусило утверджуватися на засадах лояльності як принципу співіснування. О. Титар слушно зауважує: «Важливим фактором еластичності регіональних традицій Слобожанщини є орієнтація на культурного героя-новатора, освоювача як нових земель, так і нових сфер суспільного та інтелектуального життя, героя, співвідносного з героєм фронтиру» [9, с. 117].

Отже, роль «переказу» Квітки про колонізатора лісостепу для розуміння слобідського мультикультуралізму є неоціненною. Проте не слід забувати, що ідентичність і життєустрій визначалися саме слобідськими полками, вільною козацькою спільнотою, місцевою

елітою, яка, зазнаючи імперського впливу, і сама сприяла помірній українізації Москви.

Продуктивність цих взаємовпливів знову ж таки пояснювалася фронтирністю, постійним відчуттям себе у пограниччі як географічному, так і ментальному. «Слобожанська ідентифікаційна модель закладається як модель порубіжної культури, культури «між» (межової), де головними факторами виступало українсько-російське та землеробське-кочівницьке Прикордоння» [4, с. 160].

Зміни устрою слобідських полків позначалися навіть на звичаєвих нормах, життєвому церемоніалі, наслідуванні *чужих* моделей поведінки. Фіксація цих змін побудована за законами історичного наративу з використанням номенклатурних і статистичних відомостей, причому неприховані проімперські симпатії спрощують завдання, тримаючи Квітку цілком у рамках парадигмальної культури XVIIIст.

Ба більше, він майже уподібнюється державному історіографу, коли пише про Катерину: «вступив на престол, при неусыпном попечении привести в стройный порядок все части государства, благоволила воззреть и на слободские полки...» [4, с. 48].

У тексті повісті, втім, це перетворення козацьких полків на регулярну армію подається в карнавальному висвітленні, відчутні інтенції антиколоніального мовлення автора, які перемежаються з інформативно достовірними реаліями. Карнавальність тут ототожнюється з перевдяганням, підміною кодів, що, зрештою, обертається гібридизацією ідентичності («Переименовали и переоделиих в гусары...»).

При цьому мавпування набуває настільки абсурдних форм, що новопечені гусари, не обмежуючись лише зовнішньою атрибутикою регулярної армії і вдаючись до *обмоскалення*, вивертають коди національної культури навиворіт.

Ця практика розцінюється як антиповедінка, ворожа та агресивна, яка руйнує ментальність зсередини, поневолює слабшого з позицій влади. Козаки, «как по походам намоскалились, то слабеньких и

одурачивают». Навіть у дівочькі пісні проникає цей антинародний елемент, створюючи карикатурні гротескні образи: «все песни были на козаченьков; теперь же молодцы, да *перевернуты* в гусары, не ладятся песни, давай починають новые» [4, с. 563].

Та й оповідач глузує з імперських реалій, вишколеності і штучності бюрократичного апарату: «Административная часть (тьфу ты пропасть, каким словом щегольнул! Как будто потерялся около журнального языка) изменила форму и порядок... Пошли писать!» [4, с. 563].

Вплив т. зв. парадигмальної культури, побудованої на репрезентації, на механічному пересадженні чужих взірців поведінки і життєвого церемоніалу на ґрунт традиції є маркером історичної трансформації в українському суспільстві, що зазнає інтеграції та асиміляції. «Пошла между слобожанами другая жизнь, другие обычаи, все изменилось, все превратилось...» [4, с. 564]. Перетворення торкнулися навіть організації дозвілля слобідської еліти, зміни, так би мовити, *регули*, світської поведінки, прийомів гостинності, гастрономічних пріоритетів, правил сервірування бенкетів та ін.

Причому, на відміну від «Пана Халявського», вони пов'язуються тут з актуальністю історичного моменту, з конкретними подіями в житті слобідських полків. Крім того, особливу роль відіграє просторовий маркер, територіальне прив'язування цих подій та «витончених» моделей повсякдення до Харкова як новоутвореного культурно-цивілізаційного центру, відкритого до інонаціональних впливів прикордоння.

Слушною є думка Т. Гундорової: «Існує стала тенденція пов'язувати урбанізм і його топологію в українській літературі з перспективою європеїзації та модернізації» [3].

У річищі урбанізації, постанні міст формується «головний канон української історії», побудований на конфлікті «між територіальним та етнічним складником, що проявляється у містах», в яких домінували не українці, а інші народності [1, с. 182]. Цей

сформульований австрійсько-українським урбанологом Г. Біндером перехресний канон цілком придатний для розуміння впливу харківського фронтиру на процеси націєтворення.

XVII століття «у степових регіонах на сході вважається часом поширення української протодержави під проводом козаків. У цей час виникла також низка міст-фортець, серед яких одне мало особливі перспективи. Це – Харків, у XVII – XVIII ст. найважливіше місто так званої Слобідської України. З одного боку, Слобідська Україна перебуває в контексті козацького періоду, що є однією з основ ідентичності, а з іншого – її політична залежність від Росії та конфлікті стосунки з розташованою західніше у центрі українських земель Гетьманщиною суперечить її позитивній ролі в українському національному наративі» [1, с. 185].

У цьому дещо одіозному висновку все ж таки криється ключ до розуміння трансферу, спровокованого колонізацією українців углиб степу і подальшими контактами та етнічним змішуванням. Утворюється ситуація культурного тигля, зумовленого «появою низки російських прикордонних анклавів «усередині слобідських полків».

Такими включеними до слобідського ареалу, так би мовити, делімітованими поселеннями були Чугуїв, Недригайлів, де в результаті залюднення в середині XVII ст. виникає мовна і культурна дифузія. «Населення тут змішувалося, асимілювалося більш чисельною групою, відбувалася як «русифікація», так і «українізація» окремих територій» [8, с. 8–9].

Про місця перетину етнонаціональних традицій йдеться в усіх «харківських» текстах Квітки. Однак, сутність культурного тигля не вичерпується змішанням, дифузією, в ньому наявні також зіткнення, рушійні для подальшого переналагодження фронтирів і остаточної модернізації, себто включення в склад регулярної армії слобідських полків.

Ці процеси цілком зрозумілі під кутом зору постколоніальної теорії, адже були заснована на *трансляційній практиці*,

«комунікуванні культурних відмінностей, аби допомогти в розумінні соціально-політично-культурних механізмів постімперіального і постколоніального суспільства, в тому числі багатокультурності і міграційності» [11, с. 24].

У тексті «Татарских набегов» згадується про придушення слобожанами повстання Кіндрата Булавіна, внаслідок якого колонізація нових земель у напрямку південно-східної межі продовжилася.

Не менш важливі згадки про перський похід, турецьку війну та ін. Усі ці конфлікти передбачали перерозподілення кордонів, реформування слобідського війська за імперськими стандартами. В. Маслійчук зазначає, що для «продовження експансії та модернізації імперія потребувала регулярного війська і скасування козацьких автономій, уніфікації управління» [8, с. 12].

Квітка відтворює колонізацію іншого гатунку, асиміляцію імперією Слобідської України. Цей процес мав усі ознаки культурної гібридизації під гаслом європеїзації.

Його наслідками стають диглосія, невідповідність слова означуваному явищу або предмету, комічна несумісність по-європейськи витонченої зовнішньої поведінки традиційним формам культури і дозвілля, кондовій патріархальній психології.

Причому подається це в певному сенсі примусове впровадження чужорідних, невласливих козацькій старшині норм, регулятивів, етикету знову ж таки з карнавальним присмаком.

Іронічно налаштований оповідач фіксує абсурдні ситуації, алогічні випадки, нанизуючи їх та створюючи асиметричну модель нібито дуальної ідентичності. Постколоніальний ракурс теж зберігається в демонстрації культурно-цивілізаторського впливу на губерньських тубільців («начинают несколько образовываться») з боку метрополії: «сколько туземцы слышали слов, по их понятиям, означавших совсем другое. Сколько выходило замешательств, недоразумений, счетов» [4, с. 565].

Тут маємо суто імагологічний погляд на мову, виокремлення в її лексичних структурах аспектів етнокультурної поведінки. О. Кіклевич зазначає: «Новий, феноменологічний погляд на мову відійшов від традиції структурної лінгвістики – і на перший план висунув проблему значення як ментальної репрезентації, інтегрованою із системою проявів людської поведінки» [10, с. 306]. Намагання харківського комісара догодити жінці високого чиновника завершуються анекдотичним непорозумінням одне одного, внаслідок якого замість вершків до чаю він дістає діжечку солоних сливков. Адже російською слово *сливки* означає і незбиране молоко, і назву фрукта.

Комізм підсилюється тим, що підлеглий подає пані *сливки* на блюдечку. Невдала комунікативна інтеракція виражається не лише у непорозумінні, а й несприйнятті чужорідної компліментарності по-світському вихованого галантного офіцера *місцевою* елітою. Недолугість асимільованих тубільців, які жили за перейнятими зразками світського дозвілля та внутрішньо не засвоїли високу культуру, етикет, вишуканість і витонченість поведінки, подається письменником карикатурно. Компліментарний пасаж офіцера на адресу *тутешніх* панянок іронічно передає суть примусової і неорганічної європеїзації на імперських теренах: «Вообще приятно смотреть на здешних дам; они, скинув свои прежние платья, являются в общество такими милыми, разубранными, разодетыми...» [4, с. 566].

Нерозуміння цього «*решипекту*» панами підкреслює штучність того провінційно-столичного синтезу, культурної колонізації, які здійснювала імперія. Осмішуванню піддається також примітивність і предметність мислення старосвітських поміщиків, які в романтичному зізнанні в коханні побачили намір офіцера спокусити їхню дочку. Їм не зрозуміла літературність ловеласа, який «*просил руки у прелестной*», вони чітко відокремлюють шлюб від несерйозної любовної риторики («рука одно, а замужество другое, вещь совсем противоположная...»).

Можливо, в цій патріархальній кондовості і побоюванні була цілком виправдана пересторога, особливо з огляду на безчинства і злочини з боку російських *кондукторів, москалів* на теренах Слобідсько-Української губернії в першій половині XVIII ст. Хай там як, але фіксації негативної присутності *чужих* серед *своїх* робилися в родинному літописі Квіток, а потім розвивалися в окремі хроніки самим письменником («Панна сотниковна»).

Карнавалізація українсько-російського тигля в повісті ніяк не суперечила відтворенню фронтирності як геоантропологічної характеристики нового регіону.

Навпаки, показ життя зсередини, так би мовити, в тилу слугує обрамленням екстенсивної зони тексту, на маргінесах якого відбувається відвойовування кордонів. Природа фронтиру ускладнюється амальгамацією Слобожанщини російським культурним елементом, встановленням нового порядку і виробленням нових стратегій боротьби з номадами.

Саме змішання етносів, дуальна модель ідентичності і спровокувала феномен фронтиру, який на перших етапах колонізації краю ще не мав ознак стикового пограниччя, зіткнення ментальностей.

Квітка констатує, що проти татарської навали повстають і гусари, і арміїці, і ландіміліція (російські одноворці), отже, Слобідсько-Українська губернія як більш-менш поліетнічне утворення описується саме в категоріях фронтиру. Антропологічну сутність цього явища влучно сформулював І. Копитов: «Проте існування зон, відкритих для вторгнення та заселення, не створює фронтір автоматично. Фронтір формують його люди, а їх, якщо так можна сказати, продукує метрополія» [127, с. 75].

Висновки та перспективи подальших розвідок. Пограниччя ставало підґрунтям тієї мультикультурної ідентичності, завдяки якій дику орду переможено, Кримське ханство остаточно ліквідовано, а Слобідсько-Українську губернію перетворено на Харківське

намісництво, майже ідеальну модель суспільного порядку і життєустрою.

Фронтір слугує особливим маркером так званого харківського тексту української літератури, який доцільно досліджувати з позицій крос-культурного аналізу. Зіткнення Заходу і Сходу, Європи та Азії сприяє полікультурності, етнічному симбіотизму, білінгвізму як неодмінним характеристикам *плавильного казана* або *культурного тигля*.

Питома вага різних етнічних елементів і культурних впливів відрізнялася в різні історичні періоди, але мультикультуралізм як ґрунт для співіснування різних спільнот в межах одного регіону завжди супроводжував кшталтування фронтирів, утворення нових просторових проміжків і переходів, семантичного і географічного помежів'я.

Перспективи крос-культурного аналізу пов'язані з вивченням рухливості цих кордонів, з повсякчасною актуалізацією щоразу нових семантичних зсувів і появою неочікуваних значень і просторових поворотів.

Література

1. Біндер Гаральд. Місто, урбанізація та націотворення в Україні. *Україна. Процеси націотворення*. К., 2011. С. 182–195.
2. Грушевський М. Твори у 50 томах. Львів: Світ, 2007. Т. 8. Історичні студії та розвідки (1906–1916). Український рух на Схід. Розселення за московською границею до 1648 р. С. 140–172.
3. Гундорова Т. І. Орієнталізм Миколи Хвильового: азійська магістраль «третього Харкова». *Критика*, 2020. № 11–12. С. 12–25. URL: <https://krytyka.com/ua/articles/orientalizm-mykoly-khvylovoho-aziyatska-magistral-tretoh-kharkova/>
4. Квітка-Основ'яненко Г. Ф. Зібрання творів у семи томах. К.: Наук. думка, 1981. Т. 6. С. 518–582.
5. Книш І. В. Номадизм у соціальних та дискурсивних практиках: автореф. дис. ... д-ра філософських наук: 09.00. 03.К., 2019. 42 с.
6. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. Том. 1. К.: Основи, 1994. С. 1–11.
7. Лотман Ю. М. Семиосфера. Санкт-Петербург: Искусство – СПб, 2000. 704 с.

8. Маслійчук В., Єфіменко Г. Слобідська Україна. Формування українсько-російського кордону. К.: ЛІКБЕЗ, 2017. 39 с.
9. Титар О. В. Українські національно-культурні ідентичності у контексті глобалізації: філософсько-антропологічний вимір: дис. ... д-ра філософських наук: 09. 00. 04. Харків, 2016. 493 с.
10. Kiklewicz, A. Imagologia a konstruktywizm. *Przegląd Wschodnioeuropejski*. 2020. XI/2. S. 305–327.
11. Kołodziejczyk, D. Postkolonialny transferna Europę Środkowo-Wschodnią. *Teksty Drugie*, 2010. № 5. S. 22–39.
12. Kopytoff I. *The African Frontier: The Reproduction of Traditional African Societies*. Bloomington, 1987.

References

1. Binder, Gharaljd (2011), *Misto, urbanizacija ta naciotvorennja v Ukrajini. [City, urbanization and nation-building in Ukraine]. Ukrajina. Procesynaciotvorennja. Ukraine. Nation-building processes.* (pp. 182–224) Kyjiv[in Ukrainian].
2. Ghrushevsjkyj, M. (2007), *Ukrajinsjkyj rukh na Skhid. Rozselennja za moskovsjoj ughranyceju do 1648 r. [Ukrainian movement to the East. Settlement on the Moscow border until 1648].* In M. Ghrushevsjkyj, *Tvory – Collected works* (Vols. 1–50; Vol. 8), (pp. 150–172). Ljviv: Svit [in Ukrainian].
3. Ghundorova, T. I. (2020), *Orijentalizm Mykoly Khvylyjovogho: azijatsjka magistralj «tretjogho Kharkova» Mykola Khvylovy's Orientalism [The Asian Highway of the "Third Kharkiv"]* Retrieved Desember 14, from <https://krytyka.com/ua/articles/orientalizm-mykoly-khvylovoho-aziyatska-magistral-tretho-kharkova>.
4. Kvitka-Osnov'janenko, Gh. F. (1981). *Zibrannia tvoriv – Collected works* (Vols. 1–7; Vol. 6), (pp. 518–582). Kyiv: Naukova Dumka.
5. KnyshI, V. (2019), *Nomadyzm u socialjnykh ta dyskursyvnykh hprakykakh [Nomadism in social and discursive practices]* (Extended abstract of Doctors thesis). Kyjiv: Nacionaljnyjpedagogichnyjuniversytetimeni M. P. Dragomanova.
6. Lysjak-Rudnycjkyj, I. (1994), *Istorychni ese [Historical essays].* (Vol. 1.), (pp. 1–11). Kyjiv: Osnovy.
7. Lotman, Yu.M. (2000), *Semiosfera [Semiosphere].* Sankt-Peterburg: Iskustvo – SPB.
8. Maslijchuk, V., Jefimenko, Gh. (2017), *Slobidsjka Ukrajina. Formuvannja ukrajinsjko-rosijskogho kordonu [Slobidska Ukraine. Formation of the Ukrainian-Russian border].* Kyjiv: LІКБЕЗ.
9. Tytar, O. V. (2016), *Ukrajinsjki nacionaljno-kuljturniidentychnosti u konteksti ghlobalizaciji: filosofsjko-antropologichnyj vymir [Ukrainian national and cultural identities in the context of globalization: a philosophical and anthropological dimension]* Kharkiv: Kharkivs'jkyj nacionaljnyj universytet

imeni Karazina.

10. Kiklewicz, A. Imagologia a konstruktywizm. *Przegląd Wschodnioeuropejski*. 2020. XI/2. S. 305-327.
11. Kołodziejczyk, D. Postkolonialny transfera Europę Środkowo-Wschodnią. *Teksty Drugie*. 2010. № 5. S. 22-39.
12. Kopytoff I. *The African Frontier: The Reproduction of Traditional African Societies*. — Bloomington, 1987.

Arthur MALYNOWSKY,

candidate of Philological Sciences, Associate Professor of General and Slavic Literary Studies, II Mechnikov Odesa National University, st. French Boulevard 24/26, Odesa, 65044, Ukraine (malinowski_artur@ukr.net); <https://orcid.org/0000-0001-5687-6413>

THE ROLE OF DISTANCE LEARNING IN THE DEVELOPMENT OF ANTHROPOLOGICAL ISSUES OF UKRAINIAN LITERATURE

Abstract. The article is about one of the «Kharkov» texts of G. F. Kvitka-Osnovyanenko «Tatar raids». The problem of the front as a clear embodiment of ethnocultural, geopolitical, territorial frontier, which is relevant from the point of view of national identity and formation of Ukrainian statehood, is considered.

The purpose of the study is to find out the mechanism of combining the category of historical memory with the reconstruction of the front, interethnic border and ethnocultural diversity of the Slobozhansky region. The research methodology is related to the substantiation of the concept of frontal text as a cross-cultural formation on the border of anthropology, geopoetics, postcolonial theory, etc.

At the same time, the frontier appears to be a very mobile category, associated with the advance into the steppe, the development of the Wild Field, the transformation of natural settlements into civilizational oases.

The scientific novelty is that for the first time, the connection between the spatial boundary and the text structure was traced, and a conclusion was made about the possibility of categorizing the so-called frontier-type text. This type of correlation between object and subject plans creates a special tension, a kind of «flicker» of borders, a zone of tangible sensitivity, which the reader learns through the prism of historical memory, recorded in oral or written traditions of national narratives.

The focus is on shaping the borders of Slobozhanshchyna as a polyethnic region of Ukraine, which is characterized by signs of cultural openness, semantic productivity, dialogicity.

The importance of nomadism as a specific concept of ethnocultural frontier and a powerful Eurasian factor in Ukrainian history is emphasized. The influence of the nomadic national-ethnic component on the formation of the Ukrainian mentality is traced, the mechanisms of crossing borders as extremely productive cultural actions from the point of view of state formation are clarified.

The concept of the cultural crucible as a cultural and ethnic mixture, reproduced within the framework of the art of the first half of the XIX century, was introduced. Conclusions.

The problem of the frontier is considered in the interdisciplinary plane, therefore, a person of the liminal type or a certain chronological interval, a segment of life are revealed more fully from the point of view of national psychology, history, socio-cultural circumstances.

Keywords: ethnocultural, identity, nomadism, frontier, region, frontier.